

egy latin írástörténetbe, már magában a mondatban is önellentmondás van: Ha a római hatóságok kiűritették Dáciát, hogyan maradt fenn ott továbbra is a latin írás? A nem-latinok közt? De meg, ha valóban vannak IV–VI. századi latin fölíratok ott, tehát valamilyen római lakosságmaradványok még egy ideig ott is maradtak Dácia területén, azután következtek még a népvándorlás nagy lakosságcserei, majd a magyar honfoglalás. A románokról (vlachokról) szóló első írásos adatok pedig a XIII. századból valók. Tehát a két időpont közt csekély 6–700 esztendősi hiátus van.

Ezek az apróbb megjegyzések nem érintik Jakó munkájának érdemeit, hanem csak arra vonatkoznak, hogy a szöveget a magyar nyelvre való fordításkor a kiadónak gondosabban kellett volna átvizsgálnia, hogy elmaradjanak ezek a zavaró mozzanatok az egyébként kitűnő munkából.

A könyv kiállítása méltó tartalmához. Az írásreprodukciók jól olvashatók, a szép sárga papírra széles margóval nyomtatott szöveg szöveggközi illusztrációival és a margókra helyezett kisebb szövegprodukciókkal bibliofil szempontból is elismerésre tarthat igényt. (Európa Könyvkiadó, 1987.)

CSAPODI CSABA

RÉGI MAGYAR KÓDEXEK

Ismert tény, hogy az utóbbi években örvendetesen megélenkült az érdeklődés a középkori magyar kultúra és művelődés, és ezek kézzelfogható szellemi termékei, a kódexek, levelek, emlékiratok és egyéb korabeli nyelvemlékek iránt. A könyvkiadás — kielégítendő az érdeklődő nagyközönség igényeit — egymás után jelenteti meg a legismertebb, leglátványosabb vagy legérdekesebbnek tartott írásos emlékek reprezentatív külsejű hasonmás kiadásait, így például *Károlyi Gáspár Vizsolyi Bibliáját* (Magyar Helikon, 1981), a *Jordánszky-kódexet* (Magyar Helikon, 1984) vagy a *Képes Krónikát* (Magyar Helikon, 1987). A kódexek iránt érdeklődő olvasók ezeken kívül némi szerencsével hozzájuthatnak még az 1942-ben útjára indított *Codices Hungarici* sorozat egyes darabjaihoz is.

Mіндеzen kötetek az irodalmárok, nyelvészek, művelődéstörténészek, történészek számára azonban csak a „jéghegy csúcsát” jelentik. A jelen tudásunk szerint negyvenöt darabból álló magyar nyelvű kódexirodalom jelentős része még a kutatók számára is igen nehezen hozzáférhető, és széles körű tudományos feldolgozásukat

gátolja, hogy nincs korszerű, hiteles, betűhív átirattal is ellátott hasonmás kiadásuk. Ez a régóta sürgető igény hívta életre már a múlt században Volf György *Nyelvemléktárát*, mely csaknem valamennyi kódex betűhív átiratát közli. Sajnálatos módon a nagyszabású vállalkozás átirási módszerei már a maguk korában is vitathatók voltak, és az újabb kutatások egyre több helyen fedték fel az átiratok pontatlanságait, tévedéseit. Mindazonáltal — más nem lévén — ezt használták a különféle szakterületek kutatói. Gondjaikon csak csekély mértékben enyhített a szakmai igényeket kielégítő Codices Hungarici sorozat, melynek keretében negyvenhat év alatt mindössze hat kódex látott napvilágot.

Régóta meglévő hiányt pótol ily módon a Magyar Nyelvtudományi Társaság, mikor az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszéke és az MTA Nyelvtudományi Intézete közreműködésével új sorozatot indított útjára *Régi magyar kódexek* néven. A kiadás célja az — amint Pusztai István az első, 1985-ben megjelent kötet, a *Könyvecske az szent apostoloknak méltóságokról* bevezetőjében megfogalmazta —, hogy a Codices Hungarici sorozathoz képest „kevesebb anyagi eszközt felhasználó, egyszersmind szerényebb kivitelezésű, de az eredetileg kitűzött főbb célokat mégis szem előtt tartó, egységes elvek alapján szerkesztett új sorozatban” tegye közzé „15–16. századi magyar nyelvű kódexeink nehezen hozzáférhető hasonmását”. Az egyes kötetek emellett közlik a kódexek betűhív átiratát is. Csak üdvözölni lehet e szándékot és megvalósulását annak ellenére, hogy a sorozattal kapcsolatos legparázslóbb szakmai vitát éppen a hangjelölésnek itt alkalmazott módja váltotta ki már az előkészítő munkálatok során is, s e vita minden bizonnyal folytatódik a továbbiakban. A jelen recenzióknak nem feladata e problematikával mélyrehatóbban foglalkozni. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a Régi magyar kódexek sorozattal hosszú idő óta először történik kísérlet arra, hogy a becses nyelvemlékek kellő rugalmassággal kezeltek, de mégiscsak egységesnek mondható átiratban kerüljenek az olvasó elé. A kétségtelenül meglévő vitatható pontok ellenére az eddig megjelent és közvetlenül megjelenés előtt álló kötetek alapján remélhető, hogy ez a sorozat megvalósítja azt, ami sem a Nyelvemléktárnak, sem a Codices Hungarici sorozatnak nem sikerült: a hasonmások mellé valamennyi kötetére érvényes, alapkonceptiójában egységes betűhív átiratot ad.

Az egységességre való törekvés az eddigi kötetek szerkezetében is megmutatkozik. Az elsőként megjelent *Könyvecse*, és az 1987-ben egy kötetben kiadott *Bod-kódex* és *Sándor-kódex* egyaránt a Pusztai István által írott bevezetővel kezdődik. Valamennyi bevezető tanulmány részletesen leírja az adott kódex paleográfiai, kodikológiai jellemzőit. Igyekszik fényt deríteni a kódex történetének mozzana-

taira: megpróbálja feltárni a kódex keletkezési helyére és a fordítójának, másolójának személyére vonatkozó adatokat; ismerteti a kódex jelenlegi őrzési helyét, odakerülésének módját. Röviden közli tartalmát, műfaji meghatározását, az egykorú magyar kódexekben esetlegesen meglévő párhuzamos helyeket, a latin nyelvű eredetivel kapcsolatos információkat. Valamennyi bevezető kifejti a betűhű átirat hangjelölési elveit.

A tanulmány után az olvasó megtalálja az adott kódex egyes szövegegségei latin megfelelőjének és az előforduló szentírási idézeteknek a lelőhelyét, a közzétevő nevét és a közzététel helyét. A lábjegyzetekkel ellátott betűhű átirat előtt irodalomjegyzék sorolja fel a kódexszel foglalkozó szakmunkákat, melyek alapján teljesnek tekinthető bibliográfia állítható össze.

Bár a kiadást a Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszék és a Magyar Nyelvtudományi Társaság neve fémjelzi, a Régi magyar kódexek sorozat korántsem csupán a nyelvtörténészek számára készült: köteteit remélhetőleg haszonnal forgatják majd más tudományágak képviselői is, illetve mindazok, akiket a régi magyar kultúra érdekel. Már az elsőként megjelent Könyvecse is két irodalomtörténeti érdekességgel szolgál: az egyik a Lucanusra visszamenő első magyar hexameter, a másik az első magyar Dante-fordítás. Maga a kódex egy latin traktátus fordítása (eredetijét eddig még nem találták meg); egyik részlete, az *Apostolok vetélkedése* néven ismert szelemes disputa arról, hogy ki a legnagyobb az apostolok között, már hosszabb ideje ismert az irodalomtörténetben, többek között foglalkozott vele Kardos Tibor is (RMDE, I. 477).

A sorozat második kötete két kódexet tartalmaz: a Bod-kódexet és a Sándor-kódexet — mindkettő, bár a bennük szereplő írások különböző műfajúak, bizvást tekinthető a magyar példázatirodalom alapjának.

A Bod-kódex voltaképpen két traktátusból áll. Az első egy kedvelt középkori témáról, az ember három fő ellenségéről, a világról, a testről és az ördögörl elmélkedik (hasonló tárgyú Temesvári Pelbárt egyik prédikációja, de Tinódi is tesz utalást e témára *Krónikája* előszavában). A szerző gondolatait példákkal támasztja alá, melyek közül az első arról szól, „*hog' égzér isten ez három binekert, kuelsegert, fõsuensegert, es parasnasagert, akara mind ez velagot el veztenie, eresztuen   reaya három týzes lanćakat   haragýaban*” (4/10—13). A példázat számos változatban ismert, népszerűségét mutatja, hogy a Bod-kódexen kívül öt másik kódexben is megtalálható. A következő példa hőse a király, aki életében mohón harácsolta a földi javakat, ám holtában be kell érje három sing földdel és három sing vászonnal. Egy másik példázatban a vitéz számára, ki „*mind   eréýet ez velagi heusagra k lti vala*” (6/9) a világ kétarcúsága egy *azzonýallat* képében

mutatkozik meg, ki elől igen szép, ám hátul „lata az vitez ρ benne kilemb kilemb kinoknak nemit, tudnya illik, zennek, hidegnek, bidqsegnek, es kifoknak kinnat” (6/19–20). A további példázatok is változatos módon illusztrálják a traktátus témáját: a király kertjét őrző vaknak és a bénának történetével, a bölcsnek és a bolondnak az esetével, az unikornis elől elmenekülő emberről, vagy a királylányt a versengésben furfanggal legyőző legényről szóló mesével. Csaknem valamennyi példázat latin megfelelője megtalálható Temesvári Pelbárt műveiben.

A Bod-kódex második traktátusának témája a halál. Az első rész igen érzékletesen írja le a halál eljövételét kísérő testi-lelki kínokat: „Az ρ melle kediglen verdoget, es az ρ be rekedett torka, nehezen vezen lelekzetet. es lassan lassan ρ fogai meg feketednek. ayakai meg heruadnak, es minden tagi meg kemehednek. es az inak meg zakadoznak az ρ testeben. es ew ziue kette hasad az nag falydalmnak miatta” (22/26–23/2); és „azonnal ott vannak minden tetemenek, bezedek. $\langle es \rangle$ gondolatok kiket tott, mell'ek mindenek, keserues tano bizonsagot teznek, ρ ket teuqnek ellene” (23/4–7). A második rész példázat a gonosz és „istennek elotte haznalatlan (27/20) nemesemberről, ki halálos ágyán sem hajlandó megtérni, és a pokol fenekére jut. A harmadik részben az ördög és az angyal vetélkednek a lélekért, kit mindketten vadásznak „mikeppen ket agar eg nulat” (31/14–15).

A Horváth János által vegyes tartalmúnak nevezett Sándor-kódex (IrMűvKezd. 177, 218) különböző műfajú és terjedelmű írásokból áll, melyek esetleges sorrendben követik egymást: mint Pusztai István írja bevezető tanulmányában „a szerkesztettségnek nyoma sincs benne”. Ez természetesen mit sem von le a kódex irodalomtörténeti értékéből és érdekességéből; sőt, a sokféle műfaj jelenléte egyenesen fokozza azt. Az első szövegegység egy traktátus; majd ezt követi a kódexnek az a része, mely talán a leginkább foglalkoztatta az irodalmárokat: a *Három körösztyén leán* mártírpassiója. Ennek az írásnak a műfaji meghatározását már többen megkísérelték (az imént idézett *mártírpassió* terminus az RMDE-ből való: I, 133, 512): a bevezető tanulmány említi Katona Lajost, aki nem tartotta a művet drámának, hiszen a dialógust helyenként elbeszélő részek váltják fel (Itk X[1900], 386), Alszegehy Zsoltot, aki ezzel szemben a szövegről mint irodalmunk legelső drámai termékéről ír, bár az eredeti kapcsán említi a *dialogizált legenda* műfaji megjelölést is (Magyar drámai emlékek a középkortól Berzsenyiig. Bp., 1914. 8). Ez utóbbi megnevezést használja Horváth János is (IrMűvKezd. 178), míg V. Kovács Sándor mártírdramaként határozza meg a Három körösztyén leán történetét.

A kódex következő része tanítás arról, hogy „mikeppen kesserty az ordog az zyzeketh: az ρ wwegyoketh: az hazassokaath” (31/8). A má-

soló, ki minden bizonnyal praktikus ember volt, ez utóbbi témáról közli, hogy nem áll szándékában bővebben kifejteni, hiszen olvasóit, az apácákat ez úgysem érinti . . .

A tanítás latin nyelvű intelmekkel folytatódik, majd ezt egy, a középkorban jól ismert vízió, a Tundalus látomása követi.

A kódex befejező része egy példázat a háládatlan apácáról, ki „*gyakran veeteködth: es bee monta az tőbbinek mýndõn dolgokat es-nağ gyaakran még tǫrtee az zenth zeretetõth*” (40/15–18).

A régi magyar kódexek sorozat eddig megjelent két kötetét – valószínűleg a közeljövőben – újabbak fogják követni. A tervek szerint először a *Czech-kódex* és a *Szent Margit élete* jelenik meg, majd a *Kriza-kódex*, valamint a *Simor-kódex* és a *Krisztina-Legenda*, egy kötetben. A kiadványok színvonala föltehetőleg nem marad el a sorozatindító három kódexé mögött. Éppen ezért sajnálatos, hogy a szűkös anyagi lehetőségekből fakadóan az értékes belső tartalmat meglehetősen szegényes külső fedi, sőt félő, hogy el is takarja az érdeklődő, ámde igényes, szép kivitelezésű könyvek látványához szokott, laikus olvasó szeme elől.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság másik sorozata *A magyar nyelvtörténet forrásai* címet viseli. Keretében olyan nyelvemlékek, kéziratok kiadását tervezik, melyek eltérő műfajuknál fogva nem fellelnek meg a készülő *Régi magyar levéltár* című gyűjteményben, mely 1541 előtről datált leveleket, hivatalos iratokat tartalmaz majd. E sorozat első darabja már napvilágot látott 1986-ban, *Török Bálint deákjának Martonfalvay Imrének naplótöredéke és emlékiratai* címen. A hasonmást és a betűhű átiratot is közlő kötet lényegében ugyanazon szerkesztési elvek alapján készült, mint a Régi magyar kódexek sorozat darabjai: a bevezető tanulmányból megtudhatjuk a szerzőre vonatkozó ismereteket, a kézirat történetét, paleográfiai jellemzőit, a betűhű átirat hangjelölésének elveit, problémáit. A tanulmány végén irodalomjegyzék segíti a további tájékozódást.

Fölösleges lenne taglalni e naplótöredék történeti, művelődés-történeti jelentőségét, hiszen a szerző személye és sorsának alakulása biztosítja, hogy hiteles leírást kapunk a XVI. század viharos második felének jó néhány olyan történelmi eseményéről, mint Török Bálint fogságba esése vagy a törökök elleni harc, és jó néhány olyan családi, magánéleti eseményről, mint egy főúri leánykérés vagy Imre deák balesete a jeges úton, ami az esemény tárgyyszerű leírásán túl pontos képet ad a deák társadalmi helyzetéről, kinek összetörten, beteges is el kell járnia ura ügyes-bajos dolgaiban. A mű irodalomtörténeti fontossága ugyancsak nyilvánvaló: bár Martonfalvay Imre eredetileg nem önéletrészletnek, hanem egy kérvényhez csatolt részletes indoklásnak szánta munkáját, írása a későbbiek során egyre elterjedtebb és a magyar irodalom történetében oly fontos szerepet játszó magyar

nyelvű emlékiratírás egyik legkorábbi, és önmagában is értékes darabja lett.

¶ A Nyelvtudományi Társaság két új sorozatának a kiadók által is megfogalmazott célja az, hogy faksimile és a betűhű átirat egyidejű közlésével, a jegyzetekkel és az irodalomjegyzékkel kiadványaikat egyszerre több kutatási terület számára is megbízható és értékes forrássá tegyék. Talán az így megjelent művek elősegítik majd az érintett korszakok komplexebb, több szempontú tudományos vizsgálatát, és hozzájárulnak ahhoz, hogy a néha talán túlzottan, indokolatlanul különvált testvértudományok, irodalom, nyelvészet, történelem bizonyos területeken ismét közeledhessenek egymáshoz.

SÁROSI ZSÓFIA

JANUS PANNONIUS ÖSSZES MUNKÁI

(KÖZREBOCSÁTJA: V. KOVÁCS SÁNDOR. AZ 1972. ÉVI VÁLOGATOTT KIADÁS ÁTDOLGOZOTT ÉS TELJESSÉ BŐVÍTETT VÁLTOZATA)

Az első olyan könyvet tartja kezében az olvasó, amely a „Janus Pannonius összes munkái” büszke címet mondhatja magáénak – joggal, hiszen valóban tartalmazza a humanista költő *valamennyi* általunk eddig ismert költői vagy prózai alkotását, beleértve az 1970-ben felfedezett Sevillai-kódex anyagát is. Örvendetes továbbá, hogy a kötet szerkesztője fölülbírálta az 1972-es válogatott kiadás kissé prűd szempontját, amely szerint „tartalmi okok miatt” kihagytak bizonyos verseket, „amelyek önmagukban nem változtatnak a költői életmű sajátosságain” (1972: 501). Mint tudjuk, a „pajzán epigrammák” azóta könyv alakban is megjelentek (Csorba Győző fordításában). Ellenben semmit sem olvashatunk arról a kötetben, hogy milyen szempontok szerint sorolták be ezeket a verseket a költői életmű egészébe, bár el kell hinnünk, hogy a kiadók „legjobb tudásuk szerint állították össze” az epigramma-kronológiát (1987: *A kiadó előszava*, 7.). Az sem világos, hogy az előző kiadásból – joggal – mellőzött, *görögből* fordított szövegeket miért kellett most *latinról magyarra* fordítani. Ha ugyanis a görög *eredetire* lennénk kíváncsiak, akkor az eredetiből kellett volna fordítani; ha pedig azt akarnánk eldönteni, hogy vajon jók-e Janus fordításai, akkor célszerűbb lett volna a *görög és latin* szöveget egymás mellett közölni. A szöveg fordításának minőségével különben is bajok vannak, erről azonban most nem akarok szólni.